

HET GESLACHT *CORTINARIUS* IN NEDERLAND – VIII:

Groep 25 – *Telamonias* met bijna ronde sporen

Nico Dam¹ & Thomas W. Kuyper²

¹⁾ Hooischelf 13, 6581 SL Malden

²⁾ Sectie Bodemkwaliteit, Wageningen Universiteit, Postbus 47, 6700 AA Wageningen

Dam, N. & Kuyper, Th.W. 2007. The genus *Cortinarius* in the Netherlands – VIII: Group 25 – *Telamonias* with subglobose spores. *Coolia* 50(2): 72–82.

We present an overview of the Dutch species of *Cortinarius* subg. *Telamonias* with hygrophanous cap and subglobose spores ($Q < 1.30$), including an identification key and short descriptions of the species. Four or perhaps six species are recognized for the Netherlands in this (very heterogeneous and artificial) group, one of which could not yet be identified. The occurrence of *C. balaustinus* and *C. hoefii* in the Netherlands is uncertain.

Afkortingen van veel geciteerde literatuur:

AdC: Atlas des Cortinaires (Bidaux *et al.*, 1990 –).

CFP: Cortinarius Flora Photographica (Brandrud *et al.*, 1990 –).

Flore: Flore Analytique des Champignons supérieurs (Kühner & Romagnesi, 1953).

KKF: Kleine Kryptogamenflora, band IIb/2, 5e ed. (Moser, 1983).

OPN: Overzicht van de paddestoelen in Nederland (Arnolds *et al.*, 1995).

Soorten met vrijwel ronde sporen komen in het ondergeslacht *Telamonias* van het geslacht *Cortinarius*, de Gordijnzwammen, niet zoveel voor. In onze eerder gepubliceerde groepsleutel van de Nederlandse gordijnzwammen (Dam & Kuyper, 1998; verder DK98 te noemen) hadden we deze soorten dan ook apart genomen, groep 25, in de veronderstelling daarmee een fijn overzichtelijk groepje afgegrensd te hebben. Overigens verkeren we hiermee in goed gezelschap; ook de Flore splitst de min-of-meer rondsporige *Telamonias* als aparte groep af (groupe 41: Sphaerospori). De meeste soorten in die groep kenden we toentertijd eigenlijk niet van eigen vondsten. De groep was dus opgesteld op basis van de literatuur, en het was een beetje afwachten wat we zouden aantreffen nu deze groep aan de beurt was voor een nadere bewerking.

Voor wie die oude Coolia's niet zo direct bij de hand heeft: Het gaat dus om Gordijnzwammen waarvan de hoed duidelijk verkleurt en bleker wordt bij opdrogen (hygrofaan), en waarvan de lengte/breedte-verhouding (Q) van de sporen kleiner is dan $5/4$ (Figuur 1). De sporenmaten zijn altijd exclusief ornamentatie.

In de oorspronkelijke definitie (DK98) bevat groep 25 “vrij kleine tot middelgrote gordijnzwammen met droge, hygrofaane hoed en (vrijwel) ronde sporen ($Q < 1,25$)”. Als je die definitie strikt toepast, dan wordt groep 25 wel bijzonder overzichtelijk: van de soorten waarvan het voorkomen in Nederland gedocumenteerd is, hoort alleen *C. dilutus* (Vage gordijnzwam) er echt in thuis! We nemen hier, overigens geheel in de geest van DK98, in groep 25 ook die soorten op waarvan je slechts af en toe wel eens collecties vindt met echt bijna ronde sporen. Tegelijkertijd wijzen we er wel nadrukkelijk op dat de soorten die echt in deze groep thuis horen eerder een gemiddelde Q -waarde van 1,15–1,20 hebben.

Sporenvorm

De gemiddelde lengte/breedte-verhouding van de sporen neemt daarmee een prominente plaats in in de definitie van groep 25. En daar zit een addertje onder het gras. Ook feitelijk elliptische sporen gaan steeds meer rondachtig lijken naarmate je er meer bovenop kijkt. (Een extreme illustratie: neem een potlood en bekijk het, met één oog, vanaf de zijkant en dan langs de lengterichting. Je ziet een groot verschil in schijnbare vorm van hetzelfde ding.) Om de afmetingen en de Q-waarde van sporen goed te bepalen, is het dus nodig om uitsluitend sporen te meten waar je goed van de zijkant tegenaan kijkt (zie figuur 1). In de praktijk komt het er op neer dat een spore goed ligt als je de hele omtrek, inclusief de apiculus, scherp kunt zien bij één en dezelfde instelling van de microscoop. Omdat de meeste sporen in een preparaat nu eenmaal scheef liggen, is de eerste indruk van een massa sporen vaak dat ze ronder lijken dan uit een serieuze meting

Figuur 1.
Sporenmaten.

volgt. Je moet dus bewust alleen die sporen meten die goed ‘en profil’ liggen. Tegelijkertijd moet je dan weer oppassen voor overcompensatie, de idee dat een spore die er rondachtig uitziet waarschijnlijk wel verkeerd zal liggen. Het meten van bijna ronde sporen is, kortom, een oefening die met enig beleid moet worden uitgevoerd. Gelukkig is groep 25 één van de weinige groepen waarbij dit een rol speelt; naarmate de sporen langgerechter worden is het effect van scheefliggen geringer. En bij echt bolronde sporen maakt het natuurlijk niet uit wat je meet.

Er is nog iets meer te zeggen over die sporen. We hebben ons in vorige afleveringen van deze serie steeds voorstander betoond van het meten van sporen die op het steeloppervlak liggen, en daar geen sporen van lamelfragmenten voor te nemen. Reden voor die voorkeur was (en is) dat sporen die op de steel liggen vrijwel zeker rijp zijn (want afgeworpen van de basidiën); in preparaatjes van de lamellen kom je onvermijdelijk sporen in allerlei stadia van rijping tegen. Bij het bekijken van (herbarium)materiaal van soorten uit groep 25 viel het op dat sporen van het steeloppervlak nogal eens bleker en zwakker geornamenteerd waren dan (vermeend rijpe) sporen in lamelpreparaatjes; ze verschilden overigens niet in grootte. Het ging daarbij steeds om soorten met schaarse cortinaresten op de steel, waar je echt goed moest zoeken om op de steel liggende sporen te vinden. We hebben geen goed onderbouwde verklaring voor deze verschillen in sporenkleur/ornamentatie, maar wel een hypothese. Bij soorten met een snel verdwijnende cortina lopen afgeworpen sporen een relatief geringe kans om op de steel te belanden: weinig houvast. Alleen bij heel jonge vruchtlichamen, waarbij de cortina nog tussen hoedrand en steel zit, kan het gordijn nog met enige efficiëntie sporen invangen, die dan later, als de hoed zich spreidt, met de cortinavezels op de steel belanden. In die gevallen is de kans dus groot dat sporen op de steel overwegend vertegenwoordigers zijn van de allereerst afgeworpen sporen van het jonge vruchtlichaam. De moraal van deze alinea is dat we nog steeds van mening zijn dat je de sporen van de steel moet meten, maar dat het geen kwaad kan om ze te vergelijken met sporen van de lamellen, zeker in die gevallen waar de sporen op de steel schaars zijn. Waarschijnlijk komt het verschijnsel van blekere en zwakker geornamenteerde sporen op de steel in vergelijking met die op de lamellen ook bij andere groepen wel voor. We noemen het hier, omdat het nu voor het eerst nogal opviel.

Tot zover de inleiding. De rest van dit verhaal bestaat voornamelijk uit een sleutel tot en beschrijvingen van de vier soorten uit groep 25 die we tot nu toe uit Nederland kennen.

Ook *C. balaustinus* en *C. hoeftii*, die wel in het OPN staan maar waar we niet met zekerheid Nederlands materiaal van gevonden hebben, komen ter sprake. In Midden- en Noord-Europa komen, afgaand op de literatuur, nog drie soorten voor die we, als ze in Nederland gevonden zouden worden, ook tot groep 25 zouden rekenen: *C. angulosus/multivagus* (zie Arnold, 1993), *C. renidens* en *C. trossingenensis* (beide zie CFP).

Zoals gebruikelijk houden we ons aanbevolen voor goed geannoteerd Nederlands materiaal van soorten uit groep 25 dat met deze sleutel niet te determineren is. Ook van *C. balaustinus*, *C. dilutus* en *C. spec.* 7 is materiaal welkom.

Sleutel tot de Nederlandse Gordijnzwammen uit groep 25

Nederlandse namen staan bij de beschrijvingen na de sleutel.

De slankheidsindex (zie Kuyper & Dam, 1998) is gedefinieerd als het kwadraat van de lengte van de steel gedeeld door het product van steel- en hoeddiameter.

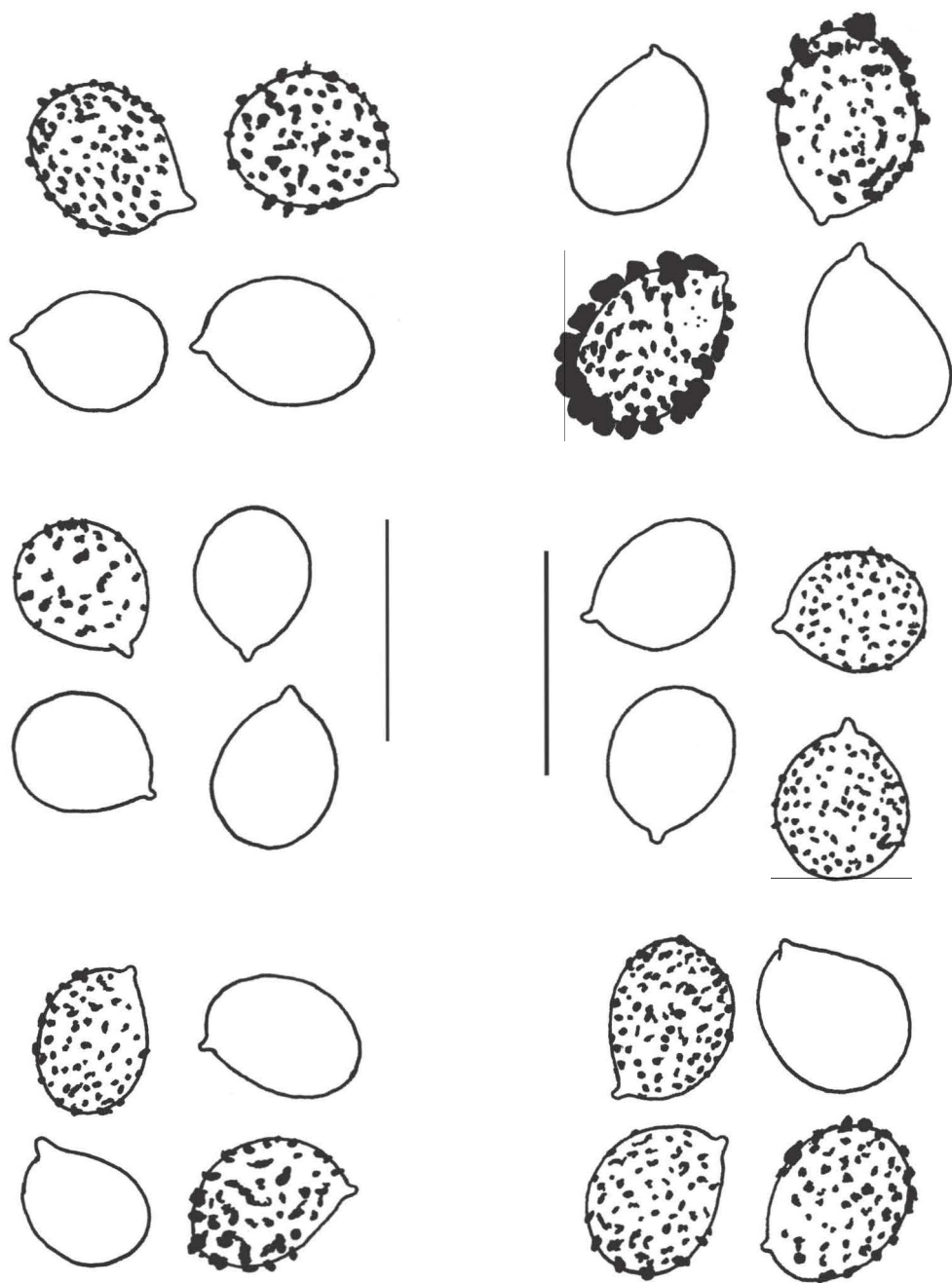
1. Velum bleek gelig tot duidelijk wasgeel; hoed niet of nauwelijks hygrofaan
 C. anomalus-groep
1. Velum wit, zelden bruingrauw (soms onopvallend); hoed hygrofaan
 2. Forse soorten (*Firmiores*): steel typisch dikker dan 5 mm, slankheidsindex < 10; hoed in vochtige toestand roodbruin, rossig bruin, oranjebruin of gelig bruin
 3. Hoed gelig bruin, ingegroeid vezelig **C. balaustinus**
 3. Hoed zonder gelige tint, niet ingegroeid vezelig
 4. Hoed glanzend kastanjebruin, rand kort doorschijnend gestreept, vrijwel zonder velumresten; steel wit, later bruinig overlans streperig
 C. dilutus
 4. Hoed met dunne, wit-vliezige velumbedekking, ietwat grauw rossig bruin, mat, rand niet gestreept; steel blijvend wit **C. spec.** 7
 2. Tengere soorten (*Tenuiores*): steel typisch dunner dan 5 mm, slankheidsindex > 15; hoed in vochtige toestand donkerbruin, purperbruin, grijsbruin, tot bijna zwartbruin (een eventuele velumbedekking telt niet mee!)
 5. Hoed fijn wit pluizig, mat; steel bleek, wittig of licht bruinig, met dik wit velum; sporen met tamelijk fijne, geïsoleerde wratjes **C. comptulus**
 5. Hoed kaal of met dun vliezig velum, ietwat glanzend; steel vooral naar de basis met duidelijk rose-lila of wijn-purperen tint, velum meestal slechts schaars; sporen met bijzonder grove wratten, puisten of stekels . **C. erythrinus**

Beschrijvingen en notities (alfabetische volgorde)

Rode Lijst gegevens uit Arnolds & van Ommering (1996), kaartjes naar gegevens uit het karteringsbestand van de NMV.

Cortinarius anomalus-groep (Figuur 2a)

De soorten uit de groep van de Vaaggegordelde gordijnzwam zijn herkenbaar aan meer of minder duidelijk geel velum, echt rondachtige sporen ($Q < 1,25$) en een niet of nauwelijks hygrofane hoed. We zullen er waarschijnlijk niet aan ontkomen om die groep in een latere aflevering van deze serie nog eens te behandelen. Hier wordt hij verder niet besproken.

Figuur 2. Sporen van de hier besproken Gordijnzwammen. a) *Cortinarius anomalus*-groep; b) *C. balaustinus*; c) *C. comptulus*; d) *C. erythrinus*; e) *C. dilutus*; f) *C. spec. 7*. De twee maatstrepen corresponderen met 10 μm .

Cortinarius balaustinus Fr. — Rondsporige gordijnzwam (Figuur 2b)

Met de Rondsporige gordijnzwam is het niet zo goed afgelopen. In het OPN staat één vondst uit het kleigatengebied Windesheim vermeld, en we kregen nog een tweede in handen van IJsseloog. Laatstgenoemde bleek te behoren tot *C. balaustinus* ss. Lange, die we tegenwoordig *C. subbalaustinus* Henry noemen, de Roodbruine gordijnzwam. Die onderscheidt zich van de Rondsporige gordijnzwam door duidelijk slankere sporen, en een hoedoppervlak zonder ingegroeide vezelstructuur.

De collectie uit Windesheim leverde weer een ander probleem op. Het betrof hier een grote collectie (12 exemplaren), goed beschreven en gedroogd, en met een notitie over tamelijk rondachtige sporen bij microscopisch onderzoek (door TK). Bij het controleren van de collectie (door ND) bleken de sporen echter niet bijna rond ($Q = 1,2$) maar elliptisch te zijn ($Q = 1,5-1,6$)! Wat nu? Zou hier de wens om een nieuwe soort voor Nederland te vinden ertoe geleid kunnen

Figuur 3. Sporen van de als *C. balaustinus* gedetermineerde collectie van Windesheim. Bovenste rij: sporentype van elf van de twaalf vruchtlichamen. Onderste rij: afwijkende sporen van één van de twaalf vruchtlichamen. Maatstreepje = 10 μm .

hebben dat de sporenvorm en -maat met al te veel fantasie werden vastgesteld? Omdat die verklaring niet erg waarschijnlijk leek, was het aanleiding om alle twaalf vruchtlichamen uit die collectie nader te bekijken. En wat bleek: 11 ervan hadden slanke sporen, maar één had de rondachtige sporen van de notitie bij het exsiccataat (zie figuur 3). Als je aan het determineren bent is het ongebruikelijk om alle vruchtlichamen uit een collectie microscopisch te checken, zeker als er macroscopisch geen aanleiding voor is. En dan kunnen dergelijke opmerkelijke verschillen dus voorkomen. Wel zaten we nu met een nieuwe vraag: hoe verklaren we deze variatie? Er zijn twee mogelijkheden, en bij de auteurs van dit stuk staakten de stemmen over welke verklaring de voorkeur verdient. We geven ze hier dus allebei. (1) Alle exemplaren van de collectie zien er vrijwel hetzelfde uit (en voor wie denkt dat alle gedroogde Gordijnzwammen er sowieso hetzelfde uitzien: dat is niet het geval!), en ook de beschrijving geeft geen aanleiding te denken dat de collectie heterogeen is. We kunnen dan concluderen dat het vruchtlichaam met de afwijkende sporen tot dezelfde soort behoort als de rest van de collectie (en dat betrof *C. subbalaustinus*), maar om nog onverklaarde reden veel rondere sporen heeft gevormd. Wellicht als waarschuwing tegen teveel splitten? (2) Het is ondenkbaar dat dit verschil in sporenvorm en -lengte gewoon als variatie binnen één soort wegverklaard kan worden. Het feit dat de beschrijving geen aanleiding geeft om te denken dat het materiaal homogeen is hoeft niet veel te zeggen (denk bijv. aan het soortenpaar *C. croceus* en *C. croceoonus*, waar alleen de microscopie doorslaggevend is). Dat het exsiccataat homogeen lijkt zegt zo mogelijk nog minder (want gedroogde Gordijnzwammen lijken vaak toch wel zo veel op elkaar dat je zonder beschrijving erbij het materiaal beter weg kunt gooien). De collectie moet dus wel twee soorten bevatten. Maar welke dan? Als de collectie heterogeen is, dan kunnen we niet uitsluiten dat de beschrijving niet helemaal toepasselijk is voor het

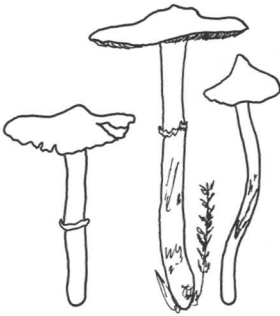
exemplaar met de ronde sporen. Dat vruchtlichaam zou eventueel ook *C. dilutus* kunnen zijn, maar nu kunnen we dat niet meer met zekerheid vaststellen.

In het karteringsbestand bleken nog drie andere meldingen van *C. balaustinus* voor te komen, maar helaas is van geen daarvan herbariummateriaal bewaard gebleven. Die meldingen zijn dus niet verifieerbaar, en we beschouwen ze niet als bewijs dat de Rondsporige gordijnzwam in Nederland voorkomt. Overigens zijn we minstens één collectie tegengekomen die mogelijk aanspraak op de naam *C. balaustinus* had kunnen maken, maar daar zat geen beschrijving van het verse materiaal bij. Zulke collecties zijn feitelijk niet meer te determineren, en dat kan toch niet de bedoeling van het aanleggen van een herbarium zijn. Moraal: houd vooral een herbarium bij, maar beschrijf al je collecties!

Exit Rondsporige gordijnzwam, dus. *Cortinarius balaustinus* staat als Gevoelig in de Rode Lijst, maar voorlopig hoort hij daar niet in thuis.

Cortinarius comptulus Moser — Pluizige gordijnzwam (Figuur 2c; Plaat 8)

Hoed 15–30 mm, eerst kegelvormig, later vlak-convex met een duidelijke, vaak wat spitse umbo; hele oppervlak fijn pluizig door kleine, wittige, opstaande vezelschubjes; kleur dof donker (roodachtig) bruin, hygrofaan, bij opdrogen bleek grijsig bruin tot zeemleerachtig bruin. Lamellen normaal dicht opeen, iets uitgebocht, kleur eerst bleek bruin, later meer roestbruin, zonder een spoor van violet. Steel 30–75 × 2,5–5 mm, basis soms iets gezwollen; heel bleek ogend door een dichte bedekking van witte overlangse vezels op een bleek bruine, vrijwel geheel aan het oog onttrokken ondergrond; velum vormt een dikke witte ring en daaronder verspreide witte vlokjes. Vlees in de steel bleek gelig, wat donkerder naar de basis. Geur en smaak onopvallend. Sporen 6,5–7,5 × 4,5–5,5 µm, gemiddelde Q = 1,35–1,45, met kleine maar duidelijke wratjes.

De Pluizige gordijnzwam is één van de donkerbruine, witschubbige *Telamonia*'s, en goed gekarakteriseerd door de breed elliptische sporen, het dikke witte velum, het ontbreken van violette tinten, en de onopvallende geur. Dankzij die laatste kenmerken is hij in het algemeen ook in het veld wel te herkennen, al kan het geen kwaad om de sporen even te checken. Zoals gebruikelijk bij de door velum

schubbige *Telamonia*'s moet je er op bedacht zijn dat dat velum na zware regen van de hoed afgespoeld kan zijn, of zich aan de rand kan hebben opgehoopt; op de steel blijft het velum meestal goed herkenbaar. Overigens is dit een soort die eigenlijk in groep 31 thuishoort, de groep waar ook *C. paleaceus* en *C. flexipes* ss. *lat.* in zitten. De relatie met *C. sublatissporus*, die eigenlijk alleen in de violette tint in de lamellen van jonge exemplaren van *C. comptulus* lijkt te verschillen, is nog niet opgehelderd.

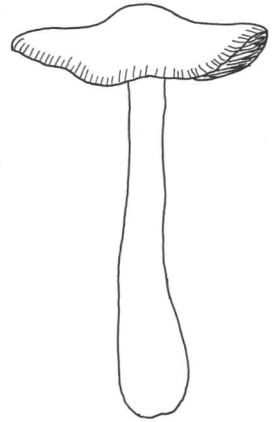
Een uitstekende afbeelding van de Pluizige gordijnzwam staat in de CFP (plaat D58); Belgische collecties zijn beschreven door de Haan *et al.* (1997, 2000); de door hen afgebeelde collecties hebben een relatief zwak ontwikkeld velum.

In Nederland is *Cortinarius comptulus* niet erg zeldzaam, maar mogelijk ook nogal onbemind (één van de kleine bruintjes).

Vergeleken met de situatie ten tijde van de publicatie van het OPN is het aantal meldingen aanzienlijk gestegen (zie kaartje). Het is (althans in ons land) een soort van lanen en wegbermen met loofbomen.

Cortinarius dilutus (Pers.) Fr. — Vage gordijnzwam (Figuur 2d; Plaat 9)

Hoed 30–65 mm, eerst parabolisch-convex, maar al snel uitspreidend tot min of meer vlak, met een lage, stompe umbo en een vaak wat golvende, kort doorschijnend gestreepte rand (over ongeveer 1/4 van de straal); kleur indien vochtig warm oranjebruin tot kastanjebruin, vaak wat glanzend, hygrofaan, oranje-zeemleerkeurig na opdrogen; oppervlak glad. Lamellen normaal dicht opeen, iets uitgebocht; kleur eerst bleek koffie-met-melk-keurig, maar al snel levendig kaneelkeurig. Steel 40–100 × 4–11 mm, basis iets gezwollen; kleur eerst wittig, maar later meer gevlamd door overlangse bruinige vegen; velum wit, aangedrukte bandjes of zig-zag zones op het onderste deel van de steel vormend. Vlees in de hoed gekleurd als het oppervlak, in steel gemengd bruinig met wittig. Geur en smaak onopvallend. Sporen 6–7,5 × 5–6 µm, gemiddelde Q = 1,15–1,25, bijna bolvormig, met duidelijke, geïsoleerde wratjes.

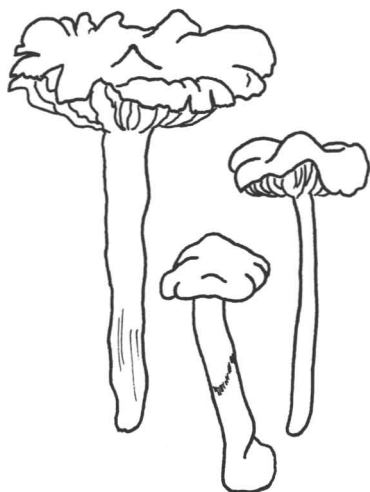
De pessimisten onder u zijn vast en zeker van mening dat de naam Vage gordijnzwam voor zo ongeveer alle *Telamonia*'s uitstekend van toepassing zou zijn. Diezelfde pessimisten zullen waarschijnlijk ook alleen maar somber knikken als ze hier lezen dat de Vage gordijnzwam nu net één van die *Telamonia*'s is die niet zo zou moeten heten. *Cortinarius dilutus* is namelijk een prachtige paddenstoel. Fors maar fragiel, met een subtiel glanzende paardekastanjekeurige hoed, helder gekleurde lamellen en een honingbruin gemêleerde steel. Op deze kenmerken is hij in het veld, met enige ervaring (en gevoel voor schoonheid!), al vrij zeker te herkennen, en de rondachtige sporen geven de doorslag.

Toch hebben de pessimisten niet helemaal ongelijk. Er is wel degelijk iets vaags aan de Vage gordijnzwam, alleen niet in de Nederlandse maar in de wetenschappelijke naam. We gaan er hier niet verder op in, maar ook in het geval van *C. dilutus* is er nogal wat verwarring in de literatuur over wat er onder die naam verstaan zou moeten worden.

Cortinarius dilutus staat als Gevoelig in de Rode Lijst, ongetwijfeld vanwege zijn zeldzaamheid. Van de in het OPN genoemde collecties hebben we geen materiaal kunnen achterhalen, maar er zijn wel collecties uit de landgoederen Twickel (Delden, Ov.) en Slangenburg (Doetinchem, Gld.) die we tot deze soort rekenen. Van de ecologie van deze Nederlandse vondsten is ons niets bekend; in Noord- en Midden-Europa is *C. dilutus* een soort van naaldbossen op zure bodem.

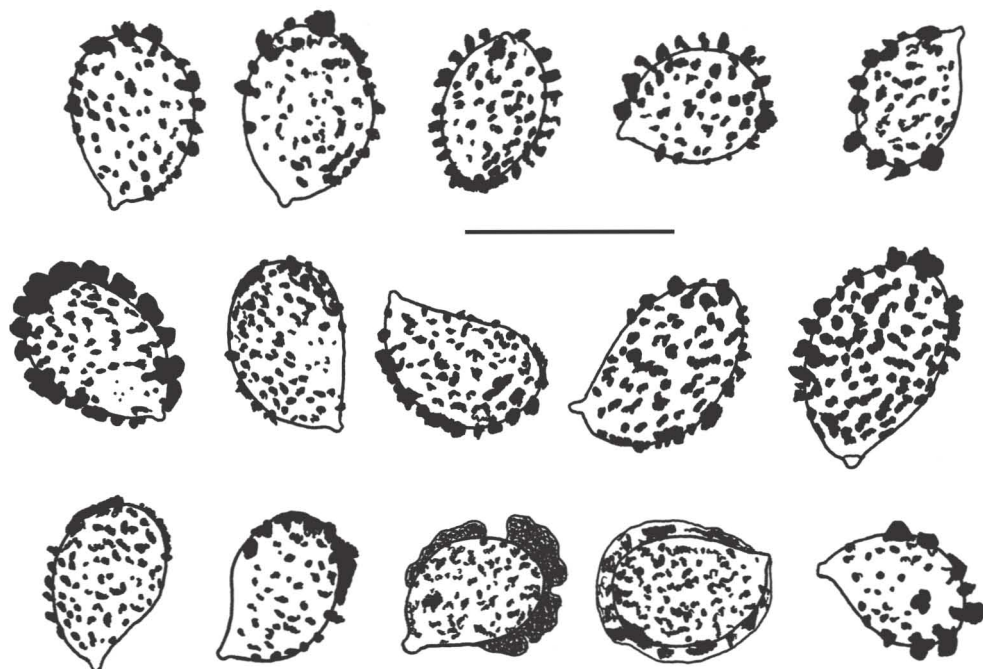
Cortinarius erythrinus (Fr.) Fr. — Lilastelige gordijnzwam (Figuur 2e en Figuur 4)

Hoed 15–50 mm, eerst halfbol- of klokvormig, later ongeveer vlak, vaak golvend, meestal met stompe umbo, rand niet gestreept; kleur indien vochtig uniform heel donker purperbruin tot dadelbruin, slechts zwak hygrofaan, en eigenlijk vooral wat grauwer bij opdrogen; oppervlak vrijwel glad, maar wel vaak satijnachtig glanzend door heel fijne vezeltjes. Lamellen normaal dicht opeen, aanhechting variabel, van smal aangehecht tot breed aangehecht met

een aflopende tand; kleur zonder violet, jong bleek grijsbruin, later bruin. Steel 25–75 × 3–7,5 mm, cilindrisch, soms kort wortelend; kleur glanzend wittig, typisch met een naar de basis toe steeds duidelijker lila tot rodewijnkleurig waas, die je vooral goed ziet als je even aan de steelbasis krabt; velum wit (of zelden licht bruinig grijs), niet erg overvloedig, een ringzone vormend of een sokje aan de steelbasis. Geur variabel, onopvallend, kruidig of naar peterselie. Sporen 6,5–8 × 5–6 μm (zonder ornamentatie!), gemiddelde Q = 1,35–1,45, vaak wat traanvormig, maar veel ronder lijkend door een vrijwel de hele spore bedekkende, opvallend grove ornamentatie van wratten, kammen en/of stekels, vaak althans lokaal meer dan 1 μm hoog.

Anders dan bij de Vage gordijnzwam draagt de Lilastelige gordijnzwam zijn naam met ere. De lila tot rodewijnkleurige tint in de steel, die vooral opvalt als je de witvezelige deklaag aan de steelbasis lichtjes wegrabt, is erg karakteristiek. Helemaal doorslaggevend is dat kenmerk echter niet, aangezien het ook (zij het minder uitgesproken lila) bij *C. flexipes* ss. *lat.* (Sombere siersteelgordijnzwam en verwanten) voor kan komen. Vormen met rood verkleurend velum zijn door de Belgische *Cortinarius*-werkgroep als var. *rubescens* beschreven (de Haan *et al.*, 2002). De sporen geven in al deze gevallen de doorslag, maar ook daar zit wat variatie in. Hoewel dat in de literatuur bijvoorbeeld tot de beschrijving van een variëteit

Figuur 4. Sporen van verschillende collecties van *C. erythrinus*. Maatstreepje = 10 μm.

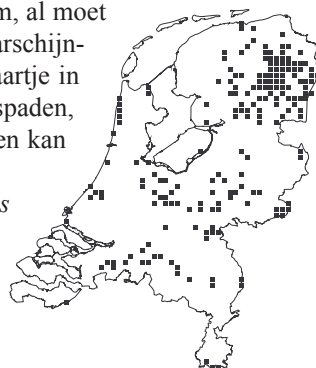
russulaespora heeft geleid (Bohus, 1979), zijn wij van mening dat de variabiliteit van de sporenornamentatie in *C. erythrinus* taxonomisch niet zo erg belangrijk is.

Karakteristiek is de uitgesproken grof wrattige sporenornamentatie, maar dat is een kenmerktoestand die zich moet ontwikkelen (zie ook Arnold, 1993). Bij relatief jonge sporen is de ornamentatie vormende buitenlaag van de sporen (het exosporium (Pegler & Young, 1971) of mucostratum (Clemençon, 2004)) nog ongeveer continu en intact, waardoor de omtrek van de sporen er ongeveer glad of hoogstens wat bobbelig uitziet. Als de sporen rijpen stort die buitenlaag deels in elkaar, waardoor er alleen fragmenten overblijven; de sporenonttrek wordt daardoor ruw, en wel sterker naarmate de oorspronkelijke buitenlaag dikker was. In een lamelpreparaat van *C. erythrinus* zijn die verschillende stadia in het algemeen naast elkaar te bewonderen.

Van de in het kader van deze bewerking bekeken collecties die als *C. erythrinus* waren opgeborgen (ruim 20) bleek bijna een kwart feitelijk tot andere soorten te behoren. Meestal ging het daarbij om andere soorten uit het *C. flexipes*-complex, met een zweempje lila in de steel en sporen die aan de top duidelijk ruwer waren dan elders. Door dit laatste moet je je niet van de wijs laten brengen. Het komt bij *Telamonia*'s vrij vaak voor dat de sporenornamentatie aan de top grover is dan op de rest van de spore. Bij de typische *C. erythrinus*-spore is de ornamentatie over de hele spore (behalve op de zogenaamde plage, een vlek direct boven de apiculus) uitgesproken grof, en aan de top is hij al-dan-niet nog wat grover. De figuren geven daarvan een goed beeld. In de literatuur worden de sporen vaak met minder zware ornamentatie weergegeven dan wat typisch aangetroffen wordt (CFP, als *C. vernus*; Arnold, 1993; de Haan *et al.*, 2000, 2002).

De Lilastelige gordijnzwam is in Nederland niet bijzonder zeldzaam, al moet het, gezien de resultaten van de voor dit artikel bekeken steekproef, waarschijnlijk geacht worden dat een deel van de stippen op het verspreidingskaartje in feite andere soorten betreft. Hij groeit vaak in wegbermen of langs bospaden, meestal bij loofbomen (niet specifiek) maar ook wel bij naaldbomen, en kan vrijwel het hele jaar gevonden worden, in het voorjaar al vanaf maart.

In de CFP is deze soort opgenomen onder de nieuwe naam *Cortinarius vernus* Lindström & Melot, ongetwijfeld verwijzend naar de al in het voorjaar verschijnende vruchtlichamen. Over nut en noodzaak van die nieuwe naam valt te twisten. De naam *C. erythrinus* is, in de hierboven beschreven opvatting, in ieder geval goed ingeburgerd, en het zou jammer zijn als hij vervangen zou moeten worden.

Cortinarius hoeftii Fr.

In het karteringsbestand zijn twee meldingen van *C. hoeftii* aanwezig, beide uit de Flevopolders. Van de eerste vondst lijkt geen materiaal bewaard te zijn gebleven, de tweede vondst behoort tot een andere soort. Daarmee is het voorkomen van *C. hoeftii* in ons land onwaarschijnlijk geworden.

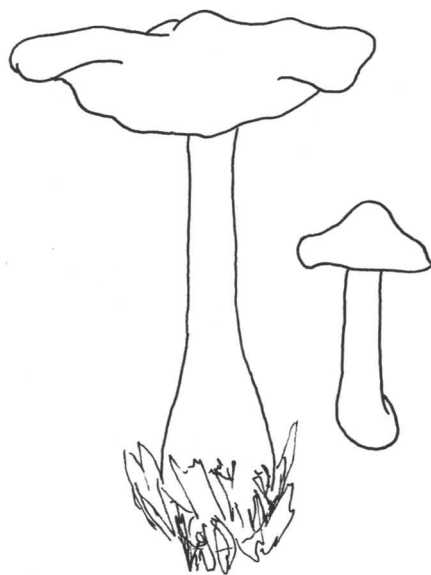
Overigens is *C. hoeftii* voor ons een soort spooksoort. In de Flore en de KKF wordt hij opgevoerd in de zin van Lange (1938), en dat is een tamelijk nondescripte, middelgrote gordijnzwam met als opvallendste kenmerken een zuiver witte steel zonder duidelijk velum, en bijna ronde, zwak geornamenteerde sporen. Daarmee zou het mogelijk eerder een soort uit de groep van *Cortinarius obtusus* (Jodoformgordijnzwam) worden. De auteurs van de Flore

geven aan de soort niet zelf gezien te hebben (een * voor de naam); bij Moser is dat niet na te gaan, maar in de checklist van de Oostenrijkse gordijnzwammen (Keller & Moser, 2001) komt *C. hoeftii* niet voor. Ook Google levert geen hits op de zoekterm “hoeftii”.

Cortinarius spec. 7

Hoed 25–60 mm, eerst stomp konisch, later vlak gewelfd tot vrijwel vlak, met (soms onduidelijke) stompe umbo, rand niet doorschijnend gestreept; oppervlak droog, bijna glad, maar met een wittig waas door een heel dun-vliezige, ouwel-achtige bedekking, die vaak aan de rand en gedurende de eerste stadia van indrogen het duidelijkst is; kleur in verse, vochtige toestand roodachtig bruin, maar sterk hygrofaan en vaak in het veld al met een blekere, mat oranje-achtige ring rondom het wat donkerder centrum, bij verder opdrogen grotendeels bleek (vleeskleurig-)zeemleerleurig wordend, met verspreide donkere vlekjes. Lamellen jong bleek beige-bruin, later oranjebruin. Steel 35–70 × 3–8,5 mm, basis gezwollen tot 8–13 mm, maar niet abrupt; kleur gebroken wit; velum schaars, in dunne witte vlokjes op de onderste helft. Sporen 7–8 × 5,5–6 µm, gemiddelde Q = 1,30–1,35, breed ellipsoid, met kleine maar duidelijke wratjes.

Een aantal Gordijnzwammen is als groep goed gekarakteriseerd door de combinatie van middelgrote vruchtlichamen met witte steel en een sterk hygrofaan hoed waar een heel dun, vrijwel transparant, wit vezelig-vliezig laagje overheen zit. Dit laagje is het duidelijkst te zien aan de hoedrand, en gedurende de eerste stadia van indrogen. Er zit geen spoor van violet in de vruchtlichamen. In de KKF en in de Flore worden ze (officieus) de Privigni genoemd, naar *Cortinarius privignus*. Ook de hierboven beschreven maar nog naamloze soort behoort qua macroscopische kenmerken tot die groep. Alleen hebben de Privigni niet van die breed elliptische sporen, en dat gooit behoorlijk roet in het eten. Hoewel er veel namen in deze groep circuleren (zie Tartarat (1988) voor een overzicht), past geen ervan goed op onze soort. We denken er daarom beter aan te doen voorlopig geen naam aan deze soort te koppelen.

Onze *C. spec. 7* is tot nog toe bekend uit slechts één bosje bij het gehucht Spitsbergen, ten oosten van Groningen, maar daar groeit hij wel op verschillende plaatsen, die zo ver uit elkaar liggen dat het vrijwel zeker verschillende mycelia betreft. Hij is er in eerste instantie gevonden door Kor Raangs, die vrijwel zeker het record nieuwe-Gordijnzwammen-vinden van 2005 op zijn naam heeft staan. Het bewuste bosje is één van die Fijnspar-bosjes op voormalige landbouwgrond, waaruit de laatste tijd al meer bijzondere paddenstoelen gemeld zijn (Arnolds *et al.*, 2004; Raangs & Somhorst, 2006). We zullen er nog wel meer van horen.

Literatuur

- Arnold, N. 1993. Morphologisch-anatomische und chemische Untersuchungen an der Untergattung *Telamonia* (*Cortinarius*, Agaricales). Libri botanici, Band 7. IHW Verlag, Eching, D.
- Arnolds, E., Kuyper, Th.W. & Noordeloos, M.E. 1995. Overzicht van de Paddestoelen in Nederland. Uitgave Nederlandse Mycologische Vereniging, Utrecht.
- Arnolds, E. & van Ommering, G. 1996. Bedreigde en kwetsbare paddestoelen in Nederland; toelichting op de Rode Lijst. Uitgave IKC Natuurbeheer, rapport nr. 24, Wageningen.
- Arnolds, E., Douwes, R. & Somhorst, I. 2004. Mycologische avonturen in jonge sparrenbosjes op voormalige landbouwgrond. *Coolia* 47: 56–64.
- Bidaud, A., Moëgne-Loccoz, P. & Reumaux, P. 1990–. Atlas des Cortinaires, pars 1–15. Éd. Fédération Mycologique Dauphiné-Savoie.
- Bohus, G. 1979. Interessante *Cortinarius*-Arten aus dem Karpaten-Becken, III. *Ann. Hist.nat. Mus. Nat. Hung.* 71: 65–72.
- Brandrud, T.E., Lindström, H., Marklund, H., Melot, J. & Muskos, S. 1990–. *Cortinarius* Flora Photographica, Vol. 1–4. Matfors, S.
- Clemençon, H. 2004. Cytology and plectology of the hymenomycetes. *Bibl. Mycol.* 199. J. Cramer, Berlin, Stuttgart.
- Dam, N. & Kuyper, Th.W. 1998. Hoe raak ik thuis in *Cortinarius*? – II. *Coolia* 41(4): 227–242.
- de Haan, A., Lenaerts, L. & Volders, J. 1997. Vierde verslag van de werkgroep *Cortinarius*. *AMK Meded.* 97.4.81–96.
- de Haan, A., Lenaerts, L. & Volders, J. 2000. Bijdrage tot de kennis van het subgenus *Telamonia* (*Cortinarius*) in België (6). *Sterbeeckia* 19: 27–48.
- de Haan, A., Volders, J. & Walley, R. 2002. Bijdrage tot de kennis van het subgenus *Telamonia* (*Cortinarius*) in België (8). *Sterbeeckia* 21/22: 34–63.
- Keller, G. & Moser, M.M. 2001. Die *Cortinariaceae* Österreichs. *Biosystematics and Ecology Series*, vol. 19. Österreichische Akademie der Wissenschaften, Wien.
- Kühner, R. & Romagnesi, H. 1953. Flore analytique des champignons supérieurs. Masson, Paris, F.
- Kuyper, Th.W. & Dam, N. 1998. Hoe raak ik thuis in *Cortinarius*? – I. *Coolia* 41(4): 216–226.
- Lange, J. 1938. Flora Agaricina Danica, Kopenhagen.
- Moser, M.M. 1983. Die Röhrlinge und Blätterpilze. Kleine Kryptogamenflora, Band IIb/2. Gustav Fischer Verlag, Stuttgart.
- Moser, M. 1984. Über *Cortinarius ionosmus* Moser, Nespiak & Schwöbel, *C. licinipes* Fr. und *C. dilutus* Fr. *Mycol. Helv.* 1: 215–227.
- Pegler, D.N. & Young, T.W.K. 1971. Basidiospore morphology in the Agaricales. *Beih. Nova Hedw.* 35.
- Raangs, K. & Somhorst, I. 2006. Het oranje van Spitsbergen. *Coolia* 49: 95–98.
- Tartarat, A. 1988. Flore analytique des Cortinaires. Éd. Fédération Mycologique Dauphiné-Savoie.
-

Plaat 8. De Pluizige gordijnzwam (*Cortinarius comptulus*), op een open plek bij berk en els in stadspark Staddijk bij Nijmegen. (Foto: Nico Dam)

Plaat 9. De Vage gordijnzwam (*Cortinarius dilutus*), gevonden in het Bsclaber Tal in Tirol, in een open, extensief begraasd dennen/sparren-bos. (Foto: Nico Dam)

